

8. Korhonen, J., Honkasalo, A., & Seppälä, J. (2018). Circular economy: The concept and its limitations. *Ecological Economics*, 143, 37–46. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2017.06.041>
9. OECD. (2021). Policy instruments for the environment. OECD Publishing.
10. Pigou, A. C. (1920). The economics of welfare. Macmillan.
11. World Bank. (2020). Resource efficiency and circular economy in developing countries. World Bank Group.

Nazira AZIZOVA,
Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti dotsenti, i.f.n.

JAHON TURIZM BOZORI RIVOJLANISHIDA YANGI OMILLAR, IMKONIYATLAR VA TENDENSIYALAR

Annotatsiya. 2020-2021-yillardagi pandemiya inqirozi xalqaro turizm bozorida o'zgarishlarga olib keldi, bu yerda turistik dam olishning yangi tendensiyalari va yo'nalishlari paydo bo'ldi. 2024-yilda xalqaro turizmning o'zgarishiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar qatoriga geosiyosiy xatarlar va sanksiya cheklovlarining kuchayishi bilan kechadigan o'zgaruvchan jahon tartibi sharoitlari kiradi. Ilmiy maqolaning maqsadi aniqlangan beqarorlik va omonotsizlik davrida xalqaro turizmni rivojlantirishning zamonaviy tendensiyalari va yo'nalishlarini tahlil qilishdan iborat.

Kalit so'zlar: xalqaro turizm; turistik xizmatlar; turistik dam olish; xalqaro turizm yo'nalishlari, barqaror turizm, innovatsiyalar.

Abstract. The crisis of the 2020-2021 pandemic has led to changes in the international tourism market, where new trends and directions of tourist recreation have appeared. In 2024, the factors influencing the transformation of international tourism include the conditions of the changing world order, accompanied by an increase in geopolitical risks and sanctions restrictions. The purpose of the scientific article is to analyze current trends and trends in the development of international tourism during the period of revealed instability and instability.

Keywords. international tourism; tourist services; tourist holidays; international tourism destinations, sustainable tourism, innovations.

Аннотация. Пережитый кризис пандемии 2020-2021 гг. привел к изменениям на рынке международного туризма, где появились новые тенденции и направления туристического отдыха. В 2024 г. к факторам, влияющим на трансформацию международного туризма, относятся условия меняющегося мирового порядка, сопровождающегося увеличением геополитических рисков и санкционных ограничений. Целью научной статьи является анализ современных тенденций и направлений развития международного туризма в период выявленной нестабильности и неустойчивости.

Ключевые слова. международный туризм; туристические услуги; туристический отдых; направления международного туризма, устойчивый туризм, инновации.

Xalqaro turizm jahon yalpi mahsulotining 10,34 foizini, tovarlar va xizmatlar eksporti umumiy hajmining 7 foizini, xizmatlar xalqaro savdosining 28 foizini yaratib, 330 million kishining bandligi va daromadini ta'minlab, jahon iqtisodiyoti, xalqaro savdoning rivojlanishiga salmoqli hissa qo'shmoqda. Kirish turizmi milliy iqtisodiyotlar va ularning sayyohlar oqimiga eng ko'p bog'liq bo'lgan hududlarining

iqtisodiy o'sishini qo'llab-quvvatlaydi. Ushbu tadqiqotning maqsadi pandemiyadan keyingi davrda xalqaro turizmning holati va rivojlanish tendensiyalarini belgilovchi omillarni aniqlashdan iborat bo'lib, global iqtisodiyotning dinamikasi, uning tiklanish va o'sish qobiliyati ularga bog'liq. Hozirgi vaqtda xalqaro turizmning rivojlanishini belgilovchi asosiy omillar sifatida tibbiy, texnologik (raqamlashtirish) va geosiyosiy omillar asoslab berilgan. Pandemiyadan keyingi davrda xalqaro turizmning tendensiyalari, ya'ni Yaqin Sharq va Yevropa mintaqalarida ko'rsatkichlarning tez tiklanishi aniqlandi. Yevropa xalqaro turizmni tiklashda yetakchilik qilib, pandemiyadan oldingi darajaning 81% iga yetdi. Yaqin Sharq, Shimoliy va Janubiy Amerika 2019-yil darajasidan mos ravishda 77%, 63%, 66% ga yetdi; Osiyo-Tinch okeani mintaqasi ko'rsatkichlari 2019-yil darajasidan 83% ga past.

Xalqaro turizm jahon iqtisodiyotining muhim tarmog'i bo'lib, nafaqat uning rivojlanishiga, balki alohida mamlakatlar va mintaqalar iqtisodiyotiga ham salmoqli hissa qo'shadi. Xalqaro turizm COVID-19 pandemiyasidan oldin yuqori sur'atlar bilan rivojlangan. Butunjahon turizm tashkiloti (UNWTO) ma'lumotlariga ko'ra, 2019-yilda turizmdan olingan eksport daromadlari 1,7 trillion AQSH dollarini tashkil etdi, bu xalqaro xizmatlar savdosining 28 foiziga va dunyodagi tovarlar va xizmatlar umumiy eksportining 7 foiziga teng. Turizmning jahon yalpi mahsulotiga (YAMM) qo'shgan umumiy hissasi 2019-yilda 10,34 foizga yetdi va 333 million ishchini ish bilan ta'minladi [1].

So'nggi 5 yildagi ilmiy adabiyotlar sharhi xalqaro turizmga bag'ishlangan ko'plab nashrlar mavjudligidan dalolat beradi. Ba'zi mualliflar pandemiyani turizm rivojlanishini belgilovchi asosiy omil sifatida ta'kidlaydilar. Shu munosabat bilan, dunyoga ma'lum bo'lgan epidemiyalar, masalan, gripp yoki Ebola virusi bilan parallellar o'tkaziladi [2], boshqalari zamonaviy koronavirus pandemiyasining [3] xalqaro sayohatlarning qisqarishi, mehmonxonalarning bandligi, bozor ishtirokchilari daromadlarining pasayishiga ta'sirini ta'kidlaydilar [4.].

Xalqaro turizmni rivojlantirish jahon iqtisodiyotining rivojlanish tendensiyalari va BMTning 2030-yilgacha barqaror rivojlanish maqsadlarida (BRM) belgilangan vazifalar bilan bog'liq holda ko'rib chiqiladi, ularning natijalari mamlakatlar farovonligi va ekologik barqarorligini oshirishga ta'sir ko'rsatishi kerak [5]. Bunda turizm bir vaqtning o'zida ham iqtisodiy o'sishga erishish sharti, ham transformatsiya obyekti sifatida qaraladi. Xalqaro turizm BMTning 17 ta universal barqaror rivojlanish maqsadlaridan kamida 5 tasiga bevosita aloqador: 3-maqсад - yaxshi sog'liq va farovonlik; 8-maqсад - munosib mehnat va iqtisodiy o'sish; 12-maqсад - mas'uliyatli iste'mol va ishlab chiqarish; 14 va 15-maqсад - dengiz va quruqlik ekotizimlarini saqlash. Tadqiqotchilar xalqaro turizmning iqtisodiy o'sishni ta'minlash, farovonlikni oshirish, "yashil iqtisodiyot" standartlariga erishishdagi rolini ta'kidlaydilar [6; 7].

Shu bilan birga, turizm ham rivojlangan, ham rivojlanayotgan iqtisodiyotlar uchun iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, deb aytish mumkin. Biroq, turizmning CO2 chiqindilarini kamaytirishga ta'siri rivojlanayotgan mamlakatlarga qaraganda rivojlangan mamlakatlarda ancha tezroq pasaymoqda [8]. Shuningdek, ilmiy nashrlarda xalqaro turizm va u bilan bog'liq sohalarni o'zgartirish yo'nalishlariga e'tibor qaratilgan bo'lib, ularga quyidagilar kiradi:

1) koronavirus pandemiyasi ta'sirida turizmning sanitariya talablariga nisbatan

liberal rejimga ega bo'lgan mamlakatlarga qayta yo'naltirilishi [9];

2) sayyohlik xizmatlarini ko'rsatish va Big Data yordamida sayyohlik oqimlarini tahlil qilish uchun raqamli texnologiyalardan faol foydalanish [10:11]:

3) ekologik mas'uliyat talablarini hisobga olgan holda mehmonxonalar marketingi va boshqaruv amaliyotini o'zgartirish [12].

Turizmning madaniy jihatlari bilan uning yangi yo'nalishlari - gastronomik, ekoturizm, qishloq turizmi ham bog'liq. Shu bilan birga, qishloq turizmi rivojlanayotgan mamlakatlarda qishloq hududlarini rivojlantirish va qashshoqlik ko'lamini qisqartirishning asosiy vositasi sifatida e'tirof etiladi, shuning uchun u ushbu mamlakatlar guruhi uchun barqaror rivojlanishga (munosib mehnat va iqtisodiy o'sish) erishish usullaridan biri hisoblanadi. Shunday qilib, ilmiy nashrlar tahlili ularning ko'pligi va mazmunining bir xil emasligidan dalolat beradi. Biroq, ular pandemiyadan keyingi davr, xalq turizmining hozirgi holati, omillari va rivojlanish tendensiyalariga kam ta'sir ko'rsatadi.

2025-yilda turizmni tiklashning asosiy omillari quyidagilar bo'lishi mumkin [14]:

1. Viza rejimining soddalashtirilishi tufayli Xitoyda chiqish va kirish turizmining o'sishi (Xitoy Fransiya, Germaniya, Italiya, Niderlandiya, Ispaniya va Malayziya fuqarolari uchun vizasiz rejim joriy etmoqda);

2. Yaqin Sharqqa sayohat qilish uchun viza olishni soddalashtirish chora-tadbirlari;

3. Ko'rfaz mamlakatlari hamkorlik kengashining Shengen vizasiga o'xshash yagona sayyohlik vizasini joriy etish rejalari.

Yuqoridagilarga qo'shimcha ravishda, Yevropa zonasida turizm sanoatining o'sishi ham kuzatilmoqda, ya'ni Shengen zonasiga qo'shilgan davlatlar soni ikki davlatga ko'paydi – Rumuniya va Bolgariya, 2024-yil mart oyidan boshlab uning zonasiga kiritildi. Shuningdek, Jahon sayyohlik tashkiloti 2025-yilda AQShdan ko'plab xorijiy sayohatlarni tashril kilgan, tashkilot buning sababini Amerika dollarining barqarorligi deb ataydi.

Xalqaro turizmning yangi yo'nalishlariga kelsak, ekologik turizm tobora ommalashib bormoqda. Dunyodagi tendensiya shundan iboratki, sayyohlar atrof-muhit haqida tashvishlana boshladilar, demak, turizm ham bu tendensiyaning chetlab o'tmadi. Sayyohlar turistik faoliyatning tabiatga va mahalliy aholiga ta'siri haqida tobora ko'proq tashvishlanmoqdalar. Shu sababli ekologik toza sayohat variantlariga talab paydo bo'ldi.

Xalqaro turizmning o'sishini rag'batlantirish uchun turistik xizmatlarni o'zgartiruvchi qarorlar qabul qilish, ularning raqobatbardoshligi va sifatini oshirish zarur. Taqdim etilayotgan turistik mahsulotni yaxshilash strategiyalaridan biri ijodiy yondashuvdan foydalanishdir. Ushbu yo'nalishning asosligi shundaki, bugungi kunda butun dunyoda kreativ iqtisodiyotning roli tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda va hayot faoliyatining ko'plab sohalariga, shu jumladan turizm sanoatiga ham ta'sir ko'rsatmoqda.

Turistik agentliklar o'rtasida raqobatbardoshlik darajasi oshgani, ushbu soha o'z iqtisodiyotida muhim o'rin tutadigan hududlar, yangi rekreatsion dam olish maskanlari tashkil etilayotgani sababli turistik xizmatlar va mahsulotlarni taqdim etishda kreativlik

jihati tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Biroq, nostandart yondashuvlardan foydalanish qanchalik samarali bo'lishi mumkinligini kuzatish qiyin. Bunday loyihalar faqat yetakchi mamlakatlarda amalga oshirilgan, shuning uchun turizm sanoatidagi o'zgarishlar dinamikasiga kreativ usullarni qo'llashga bog'liq holda qo'shimcha tadqiqotlar o'tkazish zarurati tobora ortib bormoqda va shu tariqa boshqa davlatlarda kreativ turistik zonalarni rivojlantirishga yordam beradigan asosiy jihatlarni topish mumkin.

2024-yilda innovatsiyalar va texnologiyalarning roli ortib, ularni ishlab chiqish, joriy etish va qo'llash qo'shimcha inson resurslarini talab etar ekan, turizm sanoatida ham turistik destinatsiyani ijodiy boshqarishning ahamiyati ortib bormoqda.

Xalqaro turizmning holati turistik oqimlarni tahlil qilish va boshqarishning yangi usullarini taklif qiluvchi innovatsion texnologiyalarni joriy etish hisobiga sezilarli darajada o'zgardi. Tadqiqotda turistik xatti-harakatlar haqidagi ma'lumotlarni samarali to'plash va qayta ishlash imkonini beruvchi fazoviy tahlil asosiy rol o'ynaydi. Buning natijasida turistik harakatlarning tuzilishi va dinamikasini ancha chuqurroq tushunish, keyinchalik esa tashkil etish va boshqarishni takomillashtirish imkoniyati paydo bo'ldi.

Texnologiyalarni qo'llash va tahlil usullaridan foydalanish orqali turizm sohasi iste'molchilar xulq-atvoridagi o'zgarishlarga va tashqi sabablar, masalan, pandemiya ta'siriga yanada moslashuvchan va moslashuvchan bo'lib qoldi. Bu nafaqat yo'nalishlar va boshqaruvni yaxshilash, balki ekologik va madaniy ta'sirlarni hisobga olgan holda yangi takliflarni ishlab chiqish imkonini berdi, bu esa bozorni kengaytiradi va barqaror rivojlanishga hissa qo'shadi. Bu yerda asosiy yo'nalishlardan biri ekologik turizm bo'lib, u O'zbekistonda tobora keng e'tirof etilmoqda, atrof-muhitni asrash va tabiiy resurslardan barqaror foydalanishga hissa qo'shmoqda.

Shunday qilib, xalqaro turizmning zamonaviy tendensiyalari va yangi yo'nalishlari pandemiyadan oldingi ko'rsatkichlarning tiklanishini, sayyohlik agentliklari daromadlarining o'sishini, barqaror rivojlanish tamoyillariga rioya qilgan holda turistik dam olishning yangi turlarining paydo bo'lishini ko'rsatmoqda. Shuningdek, turistik xizmatlar sifatini oshirishga xalqaro turizmning zamonaviy tendensiyalari va yangi yo'nalishlari pandemiyadan oldingi ko'rsatkichlarning tiklanishini, sayyohlik agentliklari daromadlarining o'sishini, barqaror rivojlanish tamoyillariga rioya qiladigan yangi turistik dam olish turlarining paydo bo'lishini ko'rsatmoqda. Shuningdek, turistik xizmatlar sifatini oshirishga qaratilgan kreativ qarorlar qabul qilishning roli ortib bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'xati:

1. World Tourism Organization (2021), International Tourism Highlights, 2020 Edition, UNWTO, Madrid, DOI: <https://doi.org/10.18111/9789284422456>
2. Novelli M., Gussing Burgess L., Jones A., Ritchie B.W. No Ebola.. .still doomed - TheEbola-induced tourism crisis. *Annals of Tourism Research*. 2018. № 70. P. 76-87.
3. Gursoy D., Chi C.G. Effects of COVID-19 pandemic on hospitality industry: review of the current situations and a research agenda. *Journal of Hospitality Marketing and Management*. 2020. Vol. 29, Issue 5. P. 527-529.
4. Zenker S., Kock F. The coronavirus pandemic - A critical discussion of a

tourism research agenda. *Tourism Management*. 2020. 81. P. 104-164.

5. Hall C.M. Constructing sustainable tourism development: The 2030 agenda and the managerial ecology of sustainable tourism. *Journal of Sustainable Tourism*. 2019. Vol. 27 (7). P. 1044-1060.

6. Pham N.T., Tucková Z., Chiappetta Jabbour C.J. Greening the hospitality industry: How do green human resource management practices influence organizational citizenship behavior in hotels? A mixed-methods study. *Tourism Management*. 2019. 72. P. 386-399.

7. Comerio N., Strozzi F. Tourism and its economic impact: A literature review using bibliometric tools. *Tourism Economics*. 2019. Vol. 25. Issue 1, P. 109-131.

8. Paramati S.R., Alam M.S., Chen C.-F. The Effects of Tourism on Economic Growth and CO2 Emissions: A Comparison between Developed and Developing Economies. *Journal of Travel Research*. 2017. Vol. 56 (6). P. 712-724.

9. Hall C.M., Scott D., Gossling S. Pandemics, transformations and tourism: be careful what you wish for. *Tourism Geographies*. 2020. Vol. 22 (3). P. 577-598.

10. Li J., Xu L. Tang L. Wang S. Li, L. Big data in tourism research: A literature review. *Tourism Management*. 2018. Vol. 68. P. 301-323.

11. Макринова Е. И., Сотник А. П. Хайдаров И. С. Модели и технологии развития туризма в мейнстриме цифровой экономики // *Фундаментальные исследования*. 2020. № 3. С. 72-77.

12. Jiang Y., Wen J. Effects of COVID-19 on hotel marketing and management: a perspective article. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*. 2020. Vol.32 (8). P. 2563-2573.

13. Amadeus Hospitality Group. Официальный сайт. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.amadeus-hospitality.com/>

14. Международный туризм в 2024 году достигнет допандемийного уровня. URL: <https://news.un.org/ru/story/2024/01/1448742> (дата обращения: 13.10.2024).

Малика НУРУЛЛАЕВА,
Педагог на кафедре «Туризм»,
Ташкентский государственный университет востоковедения

ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВЫХ ПЛАТФОРМ НА РАЗВИТИЕ МИРОВОГО ТУРИСТИЧЕСКОГО РЫНКА: СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ТРАНСФОРМАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ

Аннотация. В тезисе анализируется влияние цифровых платформ на трансформацию мирового туристического рынка. На основе данных ООН по туризму (UN Tourism), Statista, World Economic Forum и рецензируемых научных публикаций рассматриваются ключевые тенденции цифровизации отрасли: рост онлайн-бронирования, применение искусственного интеллекта, Big Data и технологий иммерсивного туризма. Особое внимание уделяется экономическим показателям и прогнозам развития глобального онлайн-туристического рынка.